

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آب ابزار جنگ: داعش و
رودخانه‌های دجله و فرات

◇
گزیده پژوهش‌های جهان: آب ابزار جنگ: داعش و رودخانه‌های دجله و فرات
بررسی و نظارت: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران -
معاونت پژوهشی
مؤلف: رامین ندیمی
تاریخ انتشار: ۹۵/۴/۲۹
تلفن و دورنگار: ۷ - ۸۸۷۵۶۲۰۵
صندوق پستی: ۳۸۴۹ - ۱۵۸۷۵
نشانی اینترنت: www.tisri.org

کلیه حقوق مادی و معنوی این گزارش متعلق به مؤسسه تهران است. تکثیر، انتشار و یا واگذاری آن به دیگران به
هرصورت و بدون اجازه کتبی این مؤسسه مجاز نمی‌باشد.



آب ابزار جنگ: داعش و رودخانه‌های دجله و فرات^۱

نوشتار حاضر خلاصه‌ای از گزارش هشت صفحه‌ای بنیاد علم و سیاست آلمان^۲ به قلم دکتر «تویاس فون لوسوو»^۳، عضو بخش خاورمیانه و آفریقای این مؤسسه پژوهشی است. بنیاد علم و سیاست آلمان به‌عنوان مؤسسه‌ای پژوهشی در امور بین‌المللی و امنیت شناخته می‌شود. به گفته نویسنده گروه موسوم به «دولت اسلامی» یا «داعش» در اجرای طرح خود برای گسترش مناطق تحت تسلطش، منابع مهم و استراتژیک آب و نیز بخش‌هایی بزرگ از زیرساخت آبی سوریه و عراق را به کنترل خود آورده است. داعش چند سد مهم بر روی رودهای فرات و دجله را به‌عنوان بخشی از استراتژی گسترش مناطق خود به تصرف در آورده و به‌ویژه از سال ۲۰۱۴ به چند صورت از آب به‌عنوان یک اسلحه استفاده کرده است. به‌کارگیری این روش از سوی داعش پیامدهای فاجعه‌باری را به همراه آورده و در عمل برای بازیگران خارجی غیرممکن است تا مانع این عواقب شوند. باوجود این، حتی هنگامی که میدان برای مانور دادن داعش محدود می‌شود، نقش و عملکرد منابع آب و الکتریسیته در ناحیه تحت اشغال برای شبه نظامیان این گروه از اهمیت حیاتی برخوردار است. با این حال، ائتلاف ضد داعش پس از حملات پاریس دخالت نظامی خود را شدت بخشیده و شبه نظامیان آن گروه را زیر حملات شدیدی گرفته‌اند. این احتمال می‌رود که به مجرد ناچار

1. Waters as weapon: Is on the Euphrates and Tigris
2. SWP: Stiftung wissenschaft und Politik
3. Tobias von lossow



گردیدن داعش به عقب‌نشینی، تمامی چنین مناطقی در معرض خطر فوق‌العاده و جاری شدن یک سیل گسترده قرار گیرد.

از هنگام به‌دست‌گیری کنترل نخستین منابع مهم آب در سوریه و عراق توسط داعش، این گروه از آب برای رسیدن به اهداف نظامی و سیاسی خود استفاده کرده است. تصرف سدهای بزرگ و ذخایر آبی آنها بر رودهای فرات و دجله در کنار اشغال چاه‌های نفتی، بخش خطیری از استراتژی گسترش زمین‌های داعش است، زیرا این منابع داعش را قادر به کنترل کردن مهم‌ترین منابع آبی منطقه خاورمیانه می‌کند. جنگ‌های سنگینی که داعش بر سر این سدهای مهم انجام داد و تلفات سنگینی که در آنها متحمل شد، نشان می‌دهند که این تأسیسات از چه اهمیت بسزایی برای این گروه مسلح برخوردارند.

بنا به دلایل تاکتیکی و استراتژیکی، آب مرتباً نقش مهمی را در درگیری‌های خشونت‌بار و جنگ‌ها ایفا می‌کند. رقابت حساس بر سر زیرساخت‌های آبی مانند تأسیسات تصفیه و نگهداری، سیستم لوله‌های انتقال، تلمبه‌خانه‌ها یا مخازن می‌تواند به اهداف یک درگیری نظامی تبدیل شده و آنها را منهدم کند. به هر حال، استفاده از آب به‌عنوان یک سلاح بسیار پیچیده است و در وهله نخست برای وارد کردن فشار شدید بر جمعیت غیرنظامی و رهبری سیاسی حریف انجام می‌گیرد. دخالت مؤثر در جریان تأمین و تدارک آب و برق به منزله شکست مقاومت و به‌دست آوردن حمایت سنگین به‌وسیله زور، یا راندن آنها به مکان دیگری است. همچنین هدف داعش از این اقدام می‌تواند از میان بردن کشاورزی و تولید مواد غذایی، و تبدیل تمامی مناطق مذکور به نواحی غیرقابل سکونت باشد. بعد استراتژیک آب در شرایط جنگی در مورد رودخانه‌ها آشکار است، زیرا کنترل بر منابع این امکان را می‌دهد تا بر آن تأثیرگذاری داشته، یا به‌صورت هدفمند در مناطق بزرگ‌تر و از فاصله دورتر وارد عمل شود، و بدون ضرورت حمله مستقیم یا اشغال و کنترل کردن نظامی این نواحی خسارت وارد کند.

سه راه اساسی برای استفاده از منابع آبی به‌عنوان اسلحه وجود دارد: ۱. اطمینان یافتن از اینکه آب اندکی در دسترس باشد، مانند ایجاد کمبود آب آشامیدنی از طریق قطع جریان آن، ۲. به‌کارگیری مقدار زیادی آب علیه یک ناحیه مانند ایجاد سیل مصنوعی از طریق باز کردن دریچه سدها، ۳. تأثیرگذاری بر کیفیت آب. از طریق مسموم کردن منابع آب براساس گزارش‌ها، داعش بارها از هر سه راه مذکور استفاده کرده و تأثیراتی را در سطوح محلی،



منطقه‌ای و ملی پدید آورده است.

نویسنده در بخش دیگری از این مقاله پژوهشی اشاره می‌کند، صرف‌نظر از اینکه چگونه و تا چه حد از آب به‌عنوان سلاح استفاده می‌شود، این پرسش مهم مطرح است که اصولاً کدام طرف کنترل این منابع حیاتی را در دست دارد؛ زیرا دارنده این منابع صاحب یک امتیاز تأثیرگذار روانی قوی است. این امر به‌ویژه در مورد مناطق خشک مانند خاورمیانه، که هم‌اکنون از یک دوره ۶۰ ساله خشکسالی رنج می‌برد، صدق می‌کند. علاوه بر این، بخش‌های وسیعی از زیرساخت آبی از کار افتاده سوریه و عراق در پی به تأخیر افتادن تدابیر فنی تعمیر و نوسازی، درگیری‌های خشونت‌بار، و تخریب هدفمند آنها از میان رفته‌اند. این مسئله درباره نیمی از زیرساخت آبی سوریه پس از آغاز جنگ داخلی نیز صادق است. در همین حال، زندگی اکثریت ساکنین این مناطق به کشاورزی و آبیاری زمین‌های زراعی، به‌ویژه در ماه‌های تابستان بستگی دارد.

موضوع خطیر قرار داشتن منابع آب در دستان اعضای یک گروه شبه نظامی تندرو و بی‌رحم که به‌نظر می‌رسد قادر به انجام هر کاری هستند، تصور ترسناکی است، به‌ویژه به سبب پیشینه خاص داعش. علاوه بر این، دسترسی استراتژیک به آب به‌عنوان یک سلاح این امکان را می‌دهد که در بلندمدت سطوح تهدید بالا نگه داشته شوند، بدون آنکه واقع‌سلاحی به کار برده شود، مانند نقشی که بمب اتمی ایفا نمود. تا زمانی که گروه داعش کنترل سدهای پراهمیت بر روی فرات و دجله و از طریق آن کنترل توزیع آب به بخش‌های بزرگی از کشور را در دست دارد، احتمال و قابلیت وارد آوردن آسیب‌های بزرگی وجود دارد. همچنین هر زمان که واقعاً از آب به‌عنوان یک اسلحه استفاده شود، آسیب‌های بلندمدتی وارد می‌شود، زیرا حتی اگر داعش از طریق نظامی به عقب رانده شود، لوله‌های منهدم شده، سرویس از کار افتاده توزیع آب، یا آلوده بودن آب، موجب ادامه یافتن تأثیراتی منفی خواهد شد، علاوه بر این، پیامدهای استفاده از آب به‌عنوان سلاح به واقع غیرقابل محاسبه هستند، زیرا آسیب ناشی از جاری شدن سیل‌های وسیع به‌دلیل شدت یا گسترش جغرافیایی آن، محدود نخواهد بود.

در بخش دیگری از این گزارش ذکر شده است، سازمان ملل متحد با نگرانی ناظر افزایش استفاده از آب به‌عنوان سلاح جنگی در درگیری‌های جاری در جهان، از جمله سوریه و عراق می‌باشد. این سازمان مکرراً و به‌شدت رفتار داعش را محکوم کرده و مسئله رعایت



اصول حقوق بشر را به آب مرتبط می‌نماید. به هر حال، توانایی جامعه بین‌المللی برای پا درمیانی - به استثناء دخالت نظامی - محدود و به‌طور عمده غیرمؤثر است، و اصولاً در حد تأیید صحت اطلاعات منتشر شده و ایراد اتهامات در این مورد باقی مانده است. در حقیقت، استفاده از آب به‌عنوان اسلحه و دخالت در وضعیت عرضه آب حیاتی متعلق به یک کشور به منزله نقض روشن قوانین بین‌المللی است. به‌همین دلیل است که شورای امنیت سازمان ملل متحد می‌تواند نگرانی خود را در مورد مسئله «آب» ابراز دارد. به‌هر حال، تدابیر اتخاذ شده توسط شورای امنیت سازمان ملل متحد در برابر داعش معمولاً با شکست مواجه می‌شود. طرد داعش از سوی جامعه بین‌المللی از طریق ارائه درخواست دیپلماتیک و تحریم دارای هیچ تأثیری بر این گروه نیست. در وضعیت فعلی، بالاترین حد تصعید، قبلاً و البته در خارج از چهارچوب کنترل سازمان ملل متحد رخ داده است. دخالت نظامی ائتلاف ضد داعش تحت رهبری آمریکا بیش از هر عامل دیگری بر موضوع استفاده از آب توسط داعش و جلوگیری از کنترل این گروه بر تمامی سدهای مهم عراق بر روی رودهای فرات و دجله تأثیر داشته است.